

Людмила Дідух, Наталія Залеток

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВОГО ФОНДУ КОРИСТУВАННЯ ДОКУМЕНТАМИ НАФ (НА МАТЕРІАЛАХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА)

Здійснено огляд методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього», призначених для оптимізації функціонування цифрового фонду користування. Акцентовано увагу на їх характерних особливостях та призначенні.

Ключові слова: цифровий фонд користування; архівна справа; оцифрування; Національний архівний фонд; методичні рекомендації.

На сьогодні діджиталізація архівної справи є одним зі світових трендів. При цьому створенню і наданню доступу до цифрових копій архівних документів відведено особливе місце у законодавстві і практичній діяльності архівів багатьох держав світу. Оцифрування документів Національного архівного фонду (НАФ) з подальшим створенням фонду користування ними є одним зі стратегічних завдань нашої держави в архівній справі. Це не лише позитивно вплине на збереженість документів-оригіналів і суттєво розширить доступ дослідників до архівної інформації, але й сприятиме долученню України до світового інформаційного простору.

Прагнення міжнародної спільноти віднайти оптимальний підхід до оцифрування культурної спадщини призвело до появи міжнародних стандартів ISO, що містять рекомендації щодо різних процедур, пов'язаних зі створенням цифрових копій документів. У цьому контексті особливе значення відведено стандарту ISO 13028 – «Інформація та документація. Керівництво з організації оцифрування документів»¹. Саме його покладено в основу нормативних документів, спрямованих на впровадження уніфікованого підходу до оцифрування документів на державному рівні в багатьох країнах світу. Зокрема, у цьому процесі активно беруть участь найближчі сусіди та партнери України. Що стосується нашої держави, то відповідно до результатів останніх досліджень², у зв'язку з відсутністю єдиної методики створення цифрових копій, обліку, забезпечення збереженості та доступу до них, а також через різницю у матеріально-технічному і кадровому забезпеченні, нині процес створення і зберігання цифрових копій у вітчизняних архівах

відбувається вкрай нерівномірно і не завжди організований у найбільш ефективний спосіб.

Такий стан справ є неприйнятним з огляду на майбутні перспективи, у т. ч., створення єдиної бази цифрових копій документів НАФ, яка не лише сприятиме збереженості документів-оригіналів, а й матиме неабиякий вплив на розвиток наукових студій, істотно спростивши дослідникам доступ до фахових джерел. Відтак актуальним і необхідним для архівної діяльності є напрацювання єдиної нормативно-методичної бази, яка регулюватиме питання пріоритетів і послідовності перетворення в цифровий формат архівних фондів, вибору методів оцифрування, сканувального та іншого спеціалізованого обладнання, певних вимог як до самого процесу створення цифрових копій, так і до їх обліку, збереження та використання.

Цифровий фонд користування документами НАФ є сукупністю копій архівних документів, організованою за певною структурою і створеною шляхом оцифрування паперових та інших видів аналогових документів для користування замість оригіналів. Створення цифрового фонду користування документами НАФ повинно забезпечити збереженість документів, а також можливість формування електронних ресурсів (у т. ч. за допомогою Інтернет-технологій), що забезпечують оперативність доступу до архівних документів. Прикладом подібних вітчизняних електронних ресурсів є електронна пошукова система «Архівні фонди України» (далі – АФУ), базу даних до якої розробляє Центральний державний електронний архів України (далі – ЦДЕА України). Передбачається, що база даних

АФУ буде містити відомості про склад документів НАФ та їх цифрові копії. Її ядром має стати централізований фонд користування, який планується створювати з цифрових копій документів НАФ, переданих архівними установами України до ЦДЕА України для забезпечення його збереженості та доступу до цих копій через мережу Інтернет за принципом «єдиного вікна».

У 2018 р. Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД) здійснив спробу унормувати процеси, пов'язані зі створенням і функціонуванням цифрового фонду користування, результатом чого стало розроблення методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього»³.

Цей методичний документ є одним із наукових результатів науково-дослідної роботи «Дослідження основних технологічних процесів створення цифрового фонду користування документами Національного архівного фонду та розроблення методичних засад обліку, зберігання та доступу до цифрових копій», що виконувалася відповідно до наказу Державної архівної служби України (далі – Укрдержархів) від 22.11.2017 р. № 88 «Про організацію виконання наукових робіт у сфері архівної справи та діловодства у 2018 році» та у межах Тематичного плану науково-дослідних робіт, що виконуються Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства за рахунок коштів Державного бюджету, на 2018 рік (зі змінами) (державний реєстраційний номер 0118U003218).

Проект методичних рекомендацій було розглянуто та схвалено на засіданні вченої ради УНДІАСД (протокол № 5 від 28 грудня 2018 р.), засіданні Нормативно-методичної комісії Укрдержархіву (протокол № 1 від 7 лютого 2019 р.), спільному засіданні Громадської та Науково-експертної рад при Укрдержархіві (20 лютого 2019 р.).

Методичні рекомендації «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього» розроблено з метою забезпечення оптимального та уніфікованого підходу архівних установ до створення, обліку, зберігання та надання доступу до цифрових копій фонду користування НАФ з урахуванням провідної вітчизняної та зарубіжної практики у цій галузі та наявної ситуації у сфері матеріально-технічного та кадрового забезпечення архівних установ України.

Документ дає змогу втілити в життя одну з провідних тенденцій розвитку архівної справи та діловодства, а саме – їх цифровізацію шляхом створення підґрунтя для переходу до автоматизованого управління цифровими копіями. Це підґрунтя буде сформовано за рахунок впровадження перехідного варіанту обліку цифрових копій, детальний опис якого подано в методичних рекомендаціях. При цьому укладачі, провівши окреме дослідження щодо наявного стану справ у сфері створення цифрового фонду користування в Україні і встановивши наявність суттєвого розриву в матеріально-технічному та кадровому забезпеченні архівних установ, дійшли висновку, що підготовка до автоматизації цифрових копій для деяких архівів має проходити в декілька етапів, адже лише в такий спосіб можна повністю досягнути кінцевої мети. Саме тому в основу методичних рекомендацій покладено диференційований підхід, втілений у двох варіантах ведення обліку цифрових копій – процедури, яка відіграє ключову роль у процесі переходу на автоматизоване управління ними.

Перший (традиційний) варіант є більш спрощеним і розрахованим на ті установи, що наразі мають суттєві труднощі з технічним оснащенням і недостатнє кадрове забезпечення. Його застосування передбачає облік справи загалом, а не кожного окремого оцифрованого аркуша. Це надає можливість залучити до створення цифрового фонду користування меншу кількість персоналу, але виключає можливість проведення низки процедур, зокрема гешування з метою більш надійного забезпечення збереженості цифрових копій, і унеможливує експорт облікових даних до спеціалізованого програмного забезпечення під час переходу до автоматизованого обліку. Однак з часом, коли ці архіви матимуть можливість, вони достатньо легко зможуть перейти до другого варіанту (перехідного), в основу якого покладено облік кожного оцифрованого аркуша справи. Відбудеться це за рахунок того, що укладачі передбачили єдину оптимізовану процедуру найменування файлів, яка відповідає міжнародним стандартам і містить всі необхідні дані для ідентифікації кожного оцифрованого аркуша.

Методичні рекомендації «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього» мають неабияку практичну значущість, адже охоплюють практично всі процеси, пов'язані з цифровим фондом користування – підготовку до його створення (відбір, підготовка та передавання документів НАФ для оцифруван-

ня), рекомендовані технічні параметри для створення цифрових копій, дооблікову підготовку та методики обліку, забезпечення збереженості і регулювання доступу працівників архівів до різних типів цифрових копій. За рахунок впровадження цих методичних рекомендацій в архівах України буде уніфіковано процедури, пов'язані зі створенням та функціонуванням цифрового фонду користування, які до сьогодні не були чітко врегульовані жодним нормативним актом чи методичним документом. Крім того, для державних архівів відкриються перспективи автоматизації основних процесів, пов'язаних із функціонуванням цифрового фонду користування, створення єдиної національної бази документів НАФ та надання дистанційного доступу користувачам до цифрових копій документів НАФ (за умови наявності відповідного програмного забезпечення).

Методичні рекомендації складаються зі вступу, 4-х розділів, що містять підрозділи та 23 додатків. У методичних рекомендаціях розглядаються такі питання:

– Розділ 1. Організаційно-технологічна складова процесу формування цифрового фонду користування документами НАФ: мета та загальні положення створення цифрового фонду користування документами НАФ; склад цифрового фонду користування; технологічні етапи створення цифрових копій документів НАФ; відбір, підготовка та передавання документів НАФ для оцифрування; основні вимоги до технічного обладнання для оцифрування та приміщення, де воно розташовується.

– Розділ 2. Основні технологічні особливості та параметри оцифрування документів НАФ: загальні вимоги до оцифрування документів та особливості оцифрування деяких видів документів; технічні параметри оцифрування документів НАФ; контроль якості та пост-обробка цифрових копій.

– Розділ 3. Облік цифрових копій фонду користування документами НАФ: загальні принципи обліку; дооблікова підготовка цифрових копій; необхідні складові обліку цифрових копій фонду користування; традиційна та перехідна методики обліку цифрових копій.

– Розділ 4. Зберігання цифрових копій фонду користування та доступ до них: основні принципи забезпечення збереженості цифрових копій; вибір носія інформації для зберігання цифрових копій; умови зберігання цифрових копій документів НАФ на жорстких дисках, що працюють у складі RAID-масивів на серверному обладнанні та на зовнішніх носіях інформації; контроль за

наявністю та технічним станом цифрових копій і носіїв, на яких вони зберігаються; доступ співробітників архіву до цифрових копій різного призначення.

Вимоги до створення цифрових копій, їх обліку, зберігання та надання доступу до них, встановлені цим методичним документом, базуються на принципах забезпечення збереженості документів НАФ, забезпечення конституційних прав і свобод громадян щодо вільного доступу до інформації, гарантії захисту авторського та суміжних прав, права інтелектуальної власності.

Методичні рекомендації призначено для використання в практичній роботі архівних установ, що створюють цифровий фонд користування документами НАФ.

Наказ Укрдержархіву від 16.04.2019 р. № 36 «Про затвердження та впровадження методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього» офіційно затвердив зазначену науково-методичну розробку УНДІАСД та розпочав процес її впровадження у роботу державних архівних установ України⁴. А розробники методичних рекомендацій отримали диплом I ступеня конкурсу науково-методичних розробок і науково-інформаційних робіт з архівознавства, документознавства, археографії у 2019 р., який проводив Укрдержархів⁵.

Одним з основних перспективних напрямів і заходів з удосконалення та розвитку діяльності УНДІАСД на короткострокову перспективу (до 5-ти років) є реалізація першого пріоритету Укрдержархіву «Цифровізація усіх процесів архівної справи та діловодства», зокрема його напрямку «Відкрита наука. Цифрові інновації», що у т. ч. передбачає організацію та проведення на базі інституту науково-методичного забезпечення функціонування цифрового фонду користування документами НАФ державних архівних установ.

Планується, що цей науковий проект матиме 2 ключових завдання, а саме: дослідження стану оцифрування документів НАФ та науково-довідкового апарату в державних архівних установах України з метою моніторингу створення цифрового фонду користування; оптимізація процесів, пов'язаних з функціонуванням цифрового фонду користування документами НАФ, шляхом удосконалення методичної бази, що регулює організацію його роботи.

Пропоновані шляхи реалізації зазначених завдань є такими:

– провести опитування державних архівів щодо стану оцифрування документів НАФ та науково-довідкового апарату;

– дослідити способи та обсяги оцифрування науково-довідкового апарату в державних архівах;

– визначити якісні та кількісні показники оцифрування документів НАФ у державних архівах;

– з'ясувати масштаби впровадження методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього» (Київ, 2019), а також проаналізувати результати їх апробації;

– за результатами проведеного моніторингу створення цифрового фонду користування, з урахуванням поточного розвитку IT-технологій та матеріально-технічного забезпечення архівів України, підготувати оновлений текст методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього» з подальшою перспективою підготовки на їх основі відповідного профільного галузевого нормативно-правового акта.

Перспективні очікувані результати пропонуваного проекту: розроблення аналітичного огляду щодо створення цифрового фонду користування в Україні, оцінки поточного стану оцифрування документів НАФ та науково-довідкового апарату в державних архівних установах України та надання рекомендацій щодо оптимізації цього процесу в майбутньому на основі узагальненого емпіричного матеріалу, одержаного під час проведення дослідження; підготовка оновлених і доповнених методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього» (на його базі – галузевого нормативно-правового акта) для оптимізації процесів, пов'язаних із функціонуванням цифрового фонду користування документами НАФ.

Новацією пропонуваного дослідження має стати розширення наукової проблематики за рахунок аналізу процесів оцифрування документів НАФ та науково-довідкового апарату, а також великий обсяг отриманих у результаті аналітичних процедур статистичних даних, що характеризують оцифрування архівних документів, яке наразі є найбільш затребуваним суспільством та першим пріоритетом розвитку архівної справи, а також надають можливість порівняння в динаміці зростання об-

сягів наповнення цифрового фонду користування. Отримані результати будуть використані у т. ч. для надання прогнозів щодо темпів оцифрування архівних документів у найближчі роки, пропозицій щодо оптимізації, а також удосконалення нормативно-методичної бази, що регулює організацію роботи цифрового фонду користування документами НАФ. За результатами проведеного моніторингу буде запропоновано зробити його плановим та проводити раз на 3-5 років з метою дослідження динаміки створення цифрового фонду користування документами НАФ, а також оперативного впровадження передових технологій, які сприятимуть оптимізації вказаного процесу.

З метою узгодження пріоритетів тематичних напрямів наукової діяльності Укрдержархіву у сфері архівної справи УНДІАСД готовий пропонувати зазначений проект до тематичного плану замовлення на виконання прикладних наукових досліджень як перспективну науково-дослідну роботу.

Таким чином, створення цифрового фонду користування документами НАФ – це один із необхідних елементів цифровізації архівної справи в Україні. На сьогодні проводиться активна робота щодо уніфікації та оптимізації всіх процесів, пов'язаних з його функціонуванням. На особливу увагу з боку архівних установ, які беруть безпосередню участь в створенні фонду користування, заслуговують методичні рекомендації «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього». У них була врахована прогресивна зарубіжна та вітчизняна практика в архівній галузі та наявна ситуація у сфері матеріально-технічного та кадрового забезпечення архівних установ України. Загалом, у випадку його успішного впровадження в практику українських архівів, у найближчій перспективі, за умови наявності спеціалізованого програмного забезпечення, стане можливим перехід на автоматизоване управління цифровим фондом користування, а це, в свою чергу, не лише спростить і здешевить його утримання, але й відкриє можливості щодо дистанційного доступу до архівних документів. Повноцінна ж робота цифрового фонду користування відкриє перед українськими архівами низку важливих перспектив.

¹ ISO/TR 13028:2010. Information and documentation – Implementation guidelines for digitization of records. URL: <https://www.iso.org/standard/52391.html>

² Дідух Л. В., Залеток Н. В. Досвід українських архівів у створенні цифрового фонду користування документами Національного архівного фонду // Архіви України. 2019. № 1. С. 87–101.

³ Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього : метод. рекомендації : [затв. наказом Держ. арх. служби України від 16 квіт. 2019 р. № 36] / Держ. арх. служба України, УНДІАСД ; уклад.: Л. В. Дідух, Н. В. Залеток, Т. М. Ковтанюк. Київ, 2018. 131 с. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/digit_fund_korist_docNAF.pdf

⁴ Наказ Державної архівної служби України від 16.04.2019 р. № 36 «Про затвердження та впровадження методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього». URL: https://archives.gov.ua/Law-base/SCAU/2019_36.pdf

⁵ Наказ Державної архівної служби України від 04.07.2019 р. № 57 «Про результати конкурсу науково-методичних розробок і науково-інформаційних робіт з архівознавства, документознавства, археографії у 2019 році». URL: https://archives.gov.ua/Law-base/SCAU/2019_57.pdf.

An overview of the methodological recommendations «Digital access fund of the documents of the National Archival Holdings: creation, storage, records keeping and access», designed to optimize the functioning of the digital access fund, is provided. The attention is accented on their distinctive features and purpose.

Key words: digital access fund; archival affairs; digitization; National Archival Holdings of Ukraine; guidelines.

Осуществлен обзор методических рекомендаций «Цифровой фонд пользования документами Национального архивного фонда: создание, хранение, учет и доступ к нему», предназначенных для оптимизации функционирования цифрового фонда пользования. Акцентировано внимание на их характерных особенностях и назначении.

Ключевые слова: цифровой фонд пользования, архивное дело; оцифровка; Национальный архивный фонд; методические рекомендации.